"भग्नं समासाद्विविधं हुताश !
काण्डे च सन्धौ च हि तत्र सन्धौ ॥"
इति वैद्यकरत्नविनिश्चयसंग्रहे भग्नाधिकारे ॥
हुताश इति अग्निवेशसम्बोधनं चरके हुताश-शब्देनाग्निवेशोऽभिधीयते पदैकदेशे पदप्रवृत्तेः। इति तट्टीकायां श्रीकण्ठदत्तः ॥)

हुताशनः, पुं, (हुतं आहुतद्रव्यं अशनमस्य ।) अग्निः । यथा, गोभिलपुत्रकृतगृह्यासंग्रहे ।
"लघुहोमे तु वह्निः स्यात् कोटिहोमे हुताशनः ।
पूर्णाहुत्यां मृडो नाम शान्तिके वरदः सदा ॥"
इति तिथ्यादितत्त्वम् ॥

अपि च ।
"आरोग्यं भास्करादिच्छेद्धनमिच्छेद्धुताशनात् ।
ज्ञानन्तु शङ्करादिच्छेन्मुक्तिमिच्छेज्जनार्द्दनात् ॥"
इति गुणविष्णुधृतमत्स्यपुराणम् ।
शिवः । इति केचित् ॥ (वटिकौषधविशेषः ।)
तद्यथा,—
"एकद्विकद्वादशभागयुक्तं
योज्यं विषं टङ्कणमूषणञ्च ।
हुताशनो नाम हुताशनस्य
करोति हृद्दि कफजिन्नराणाम् ॥"
इति हुताशनो रसः ॥*॥
इति वैद्यकरसेन्द्रसारसंग्रहेऽजीर्णाद्यधिकारे ॥)

हुतिः, स्त्री, हवनम् । हुधातोः क्तिप्रत्ययेन निष्पन्ना ॥

हुम्, व्य, (ह्वयते इति । हु+बाहुलकात् मः ।) स्मृतिः । अपाकृतिः । अर्थप्रश्नः । अभ्यनुज्ञा । इति मेदिनी ॥ तर्के वितर्के हूँ शब्दो दीर्घादि-कखादिरपीति केचित् । इत्यमरटीकायां भरतः ॥

हुर्च्छ, आ कौटिल्यके । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट् ।) हुर्च्छी । क्विपि राज्ञोर्लोपे हुः हुरो हुरः । आ हुर्च्छितं हुर्णं तेन । हुर्च्छति खलः कुटिलः स्यादित्यर्थः । हुर्च्छति चोरः अपसरतीत्यर्थः । इति धातु-प्रदीपः । इति दुर्गादासः ॥

हुल, ज, हुतिसम्बरणयोः । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) ज, होलः हुलः । इति दुर्गादासः ॥

हुलहुली, स्त्री, (हुल+क । आभीक्ष्ण्ये द्वित्वं गौरादित्वात् ङीप् ।) स्त्रीणां मङ्गलजनक-मुखशब्दः । उलु उलु इति भाषा । तत्पर्य्यायः । मुखघण्टा २ । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

हुहुः, } पुं, (आह्वयतीति । हू+निपातनात्
हुहूः, } डुः डूय ।) गन्धर्व्वविशेषः । यथा,—
"हुहुर्हुहुश्च द्विविधो हुहुर्हूहुश्च कुत्रचित् ।"
इति शब्दरत्नावली ॥
(यथा, महाभारते । १३ । ८३ । ८ ।
"पर्य्युपासन्त कौरव्य ! कदाचिद् वै पितामहम् ।
नारदः पर्व्वतश्चैव विश्वावसुर्हहा हुहुः ॥")

हू, व्य, (हू+डूः । निपातनम् ।) आह्वानम् । अवज्ञा । अहङ्कारः । शोकः । इति केचित् ॥

हूँ, व्य, मन्त्रविशेषः । तदुद्धारपर्य्यायो यथा,—
"हकारो वामकर्णाढ्यो नादबिन्दुविभूषितः ।
कूर्चं क्रोध उदर्यो दीर्घहङ्कार उच्यते ।
शब्दश्च दीर्घकवचं ताराप्रणव इत्यपि ॥"
किञ्च ।
"शिखावषट् च कवचं क्रोधो वर्म्म हुमित्यपि ।
क्रोधाख्यो हूं तनुत्रञ्च शस्त्रादौ रिपुसंज्ञकः ॥"
अपि च ।
"व्योमस्थं तालजङ्घाख्यं नादबिन्दुविभूषितम् ।
कूर्चं कालो महाकालः क्रोधबीजं निरञ्जनम् ॥"
इति नानातन्त्रम् ॥

हूङ्कारः, पुं, (हूम्+कृ+भावे घञ् ।) हूमिति भयानकध्वनिः । यथा,—
"इत्युक्तः सोऽभ्यधावत्तामसुरो धूम्रलोचनः ।
हूङ्कारेणैव तं भस्म सा चकाराम्बिका ततः ॥"
इति मार्कण्डेये देवीमाहात्म्यम् ॥

हूड, ऋ ङ गतौ । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-सक०-सेट् ।) ऋ, अजुहूडत् । ङ, हूडते । इति दुर्गादासः ॥

हूतं, त्रि, (हू+क्त ।) आहूतम् । आह्वानी-कृतम् । हू अ धातोः क्तप्रत्ययेन निष्पन्नम् ॥

हूतिः, स्त्री, (हू+क्तिन्+सम्प्रसारणम् ।) आह्वानम् । इत्यमरः १ । ६ । ८ ।

हूनः, पुं, (हू+नक् सम्प्रसारणञ्च ।) म्लेच्छ-जातिविशेषः । यथा,—
"खपाकश्च तुरुष्कस्तु हूनो यवन इत्यपि ।
लोकवाह्यस्तु यो वाजिगवाद्याचारवर्ज्जितः ।
म्लेच्छः किरातशबरपुलिन्दाद्यास्तु तद्भिदा ॥"
इति जटाधरः ॥
मादराजदेशीयस्वर्णमुद्राविशेषश्च ॥

हूम्, व्य, ह्वयते इति । बाहुलकात् मः । प्रश्नः । वितर्कः । इत्यमरः । ३ । ४ । १८ ॥ सम्मतिः । क्रोधः । भयम् । निन्दा । अवज्ञा । इत्यमर-टीकायां नारायणचक्रवर्त्ती ॥ वितर्के हूं चैत्रोऽपि पण्डितः । प्रश्ने हूं को लङ्काधिपतिः । अनुमतौ च हूं कृतं हूम् । भये च हूं न गन्तव्यम् । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ अन्यत् हुंशब्दे द्रष्टव्यम् ॥

हूरवः, पुं, (हू इति रवोऽस्य ।] शृगालः । इति हेमचन्द्रः ॥

हूर्च्छनं, क्ली, (हूर्च्छ+भावे ल्युट् ।) कौटिल्यम् । इति केचित् ॥

हूहुः, } पुं, (आह्वयतीति । हू अर्द्दायाम् ।
हूहूः, } क्विप् । सम्प्रसारणम् । आभीक्ष्ण्ये द्वित्वं निपातनात् ह्रस्वः । पक्षे तु न ।) गन्धर्व्वविशेषः । इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, भागवते । ८ । ४ । ३ ।
"योऽसौ ग्राहः स वै सद्यः परमाश्चर्य्यरूपधृक् ।
मुक्तो देवलशापेन हूहूर्गन्धर्व्वसत्तमः ॥")

हृ, ञ हृत्याम् । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-उभ०-हिक०-अनिट् ।) हृतिर्दिशाहेशान्तर-प्रापणा । ञ, हरति हरते गां वनं गोपः । इति दुर्गादासः ॥

हृ, लि र प्रसह्यकृत्याम् । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (जु०-पर०-सक०-अनिट् ।) प्रसह्यकृतिर्बलात्-कारः । लि, जहर्त्ति धनं दस्युः । र वैदिकः । इति दुर्गादासः ॥

हृच्छयः, पुं, (हृदि शेते इति । शी+"अधि-करणे शेतेः ।" ३ । २ । १५ । इति अच् ।) कामदेवः । इति हलायुधः ॥ (यथा, महा-भारते । ३ । ४६ । ४२ ।
"तत् प्रसीद न मामार्त्तां विसर्ज्जयितुमर्हसि ।
हृच्छयेन च सन्तप्तां भक्तां च भज मानद ! ॥")
हृदयशायिनि, त्रि ॥ (यथा, महाभारते । १३ । ८५ । १७ ।
"जगत्पतिरनिर्द्देश्यः सर्व्वगः सर्व्वभावनः ।
हृच्छयः सर्व्वभूतानां ज्येष्ठो रुद्रादपि प्रभुः ॥"
पुं, कामः । यथा, भागवते । १ । ६ । ७ ।
"सङ्कल्पयद्भिर्गितं रूपमेतत् कामाय तेऽनघ ! ।
मत्कामः शनकैः साधुः सर्व्वान् मुञ्चति
हृच्छयान् ॥"
"हृच्छयान् कामान् ।" इति तट्टीकायां श्रीधरः ॥)

हृच्छूलं, क्ली, (हृदयजातं शूलमिति मध्यलोपी समासः ।) हृदयजातशूलरोगः । तदौषधं यथा, गारुडे १८८ अध्याये ।
"क्वथितोदकपानन्तु शम्बूका क्षारकं तथा ।
मृगशृङ्गं ह्यग्निदग्धं गव्याज्येन समन्वितम् ।
पीतं हृत्पृष्ठशूलानां भवेन्नाशकरं शिव ! ॥"
अपि च ।
"विल्वाग्निमन्थश्योनाकपाटलापारिभद्रकम् ।
प्रसारणश्वगन्धा च बृहती कण्टकारिका ॥
बलाचातिबला रास्ना श्वदंष्ट्रा च पुनर्नवा ।
एरण्डशारिवा पर्णी गुडूची कपिकच्छुरा ॥
एषां दश पलिकान् भागान् क्वाथयेत् सलिले-ऽमले ।
तेन पादावशेषेण तैलं पात्रे विपाचयेत् ॥
आजं वा यदि वा गव्यं क्षीरं दत्त्वा चतुर्गुणम् ।
शतावरीरसञ्चैव तैलतुल्यं प्रदापयेत् ॥
द्रव्याणि यानि पेथाणि तानि वक्ष्यामि तत्
शृणु ॥
शतपुष्पा देवदारु शालपर्णी वचागुरु ।
कुष्ठं मांसी सैन्धवञ्च पलमेकं पुनर्नवा ।
पाने नस्ये तथाभ्यङ्गे तैलमेतत् प्रदापयेत् ॥
हृच्छूलं पार्श्वशूलञ्च गण्डमालाञ्च नाशयेत् ।
अपस्मारं वातरक्तमायुश्चाश्च पुमान् भवेत् ॥"
इति च गारुडे १८८ अध्यायः ॥

हृणिया, स्त्री, (हृणीयते इति । हृणीङ्+कण्ड्वादित्वात् यक् । ततः अः । निपातनात् ह्रस्वः ।) हृणीया । इत्यमरटीकायां राय-मुकुटः । ३ । २ । ३२ ॥

हृणीया, स्त्री, (हृणीङ्+कण्ड्वादित्वात् यक् । अः ।) निन्दा । इत्यमरः । ३ । २ । ३२ ॥

हृत्, [दृ] क्ली, (हरति क्रियते वेति । हृ+"हृहो: दुक् दुक् चेति ।" उणा० ४ । १०० । इतिबाहुल-कात् केवलादपि दुक् ।) हृदयम् । तत्पर्य्यायः ।